

*VALERIU ANANIA: „GREUL PĂMÂNTULUI” OR THE MITH OF THE LAND
THAT TURNS INTO SKY*

Doina Pologea

PhD Student

„Petru Maior” University of Tîrgu-Mureș

Abstract :

The play "Greul Pământului" by Valeriu Anania blends into its artistic matter an entire array of myths, pre-myths, legends. Among these is the one of the earth that turns into sky, created by the author, through which the dimension of history is transgressed towards myth. Therefore, history is transfigured, projected into the possible.

Key words: myth, pre-myth, history, legend, reconfiguration

Poemele dramatice în versuri *Miorița, Meșterul Manole, Du-te vreme, vino vreme!*, *Steaua Zimbrului* (reunite în 1972 sub titlul *Poeme cu măști*), Valeriu Anania le republică, zece ani mai târziu și le adaugă o inedită piesă de teatru, *Greul pământului*, de data aceasta renunțând la versuri. Volumul este publicat la Editura Eminescu sub titlul *Greul pământului. O pentalogie a mitului românesc*, în seria *Teatru comentat*. Există o continuitate a acestei piese cu celelalte, însă în loc de a dezvolta un mit sau un pre-mit (sau o legendă), Valeriu Anania creează un mit (mit valah în devenire, după cum este subtitrată piesa), transgresând dimensiunea istoriei spre cea a mitului. De fapt, istoria este reconfigurată, proiectată în posibil.

Fără a-și mai scutura țărâna de pe picioare, poemul dramatic *Greul pământului* intră în patrimoniul literar românesc venind din mituri; nu unul, ci un mănunchi întreg de mituri sunt reunite aici. Scriitorul le curăță de patina lor, le topește în materia artistică, ca într-o retortă, le fierbe la temperatura înaltă a simțirii și ni le restituie, cu strălucirea lingoului de aur proaspăt.

Cultul Pământului-Mamă, ritul Caloianului, ritul *Marii Treceeri*, ritul purtării unui bulgăre din pământul natal. Întreaga piesă este fundamentată pe acești piloni grei. Și, în același timp, traversată pe orizontală, ca de fulgere, de citate biblice, mai ales din *Psalmii* lui David, care o încing cu fir roșu de purtat la brâu, la inimă. Mergând spre o solemnitate cultică pe care limbajul piesei și-o împrăziă. Anania creează personaje care dau ființă mitului :

personajul Muma, întruchiparea pământului în dăinuire, cu rânduielile lui și personajul Ioniță Caloian, pliat pe personajul mitic Caloianul.

„Pământul e în folclor o ființă vie, scrie Ovidiu Papadima și sunt zile și împrejurări în care îl poți auzi gemând.”⁵ Mircea Eliade, la rândul lui, descrie mitul Pământului- Mamăla indienii din Pennsylvania. Acesta presupune că oamenii au trăit un timp la sânul mamei lor, adică în străfundurile Pământului și erau, într-un anumit fel, niște embrioni încă imperfecti. Creatorul, scrie Mircea Eliade, cu toate că pregătise pentru ei la suprafața pământului toate lucrurile de care se bucură acum, a hotărât ca oamenii să mai rămână o vreme ascunși în pântecul Mamei lor telurice, ca să se dezvolte mai bine, ca să se maturizeze”⁶. Similar, o metaforă a oamenilor-sămânță, de fapt metaforă a poporului român aflat la vremea când încerca o afirmare prematură, este desfășurată de Valeriu Anania pe canavaua piesei sale de teatru. Oamenii-sămânță sunt personajul colectiv Grelele Pământului (având ca pandant un Greu al Cerului, pe Ioniță Caloian). Dacă Pământul este asimilat unei Mame puternice și fecunde, tot ceea ce ea încheie în măruntaiele ei este omologat cu embrionii. Oamenii-sămânță trăiesc în caverne-matrice, se dezvoltă încetul cu încetul și ies ca pasărea dintr-un ou, mai zice Eliade. La Anania, ei (de fapt, ele) trăiesc în Cetatea Bătrână, sub pământul ei. Pământul –Mamă este cea care păzește legea, mai arată Eliade, la fel cum personajul creat de Valeriu Anania, Muma, este păstrătoarea și oficianta vechilor rânduieli, cu neputință să nu dăinuie sub paza acestui neînduplecat Cerber.

„Cultul pământului la români este o mare realitate mitologică”, scrie și Iosif S.Naghiu., Există obiceiul de a duce pământ în altă țară în mod simbolic sau de a dormi pe pământul adus din patrie”⁷. Se interpune un alt rit, leitmotiv al piesei și anume ritul purtării unui bulgăre de pământ într-un săculețe atârnat de gât de cel ce pleacă în străinătate, pe care Petru Caraman îl consideră „simbol nostalgic al pământului patriei”⁸, dar și al puterii protectoare a acestuia. În acțiunea dramatică, acest rit (considerat *erezie* de către catolici) vine să declanșeze un lanț de evenimente, ca un chibrit care, scăpărând, aduce după el focul.

Ritul *Marii Treceeri* se face cu participarea unei făpturipsihopompe, după cum arată Romulus Vulcănescu, ea asistând sufletul la trecerea din *Lumea aceasta* în *Lumea cealaltă*. Există un bocet tulburător în Banat, cules de Simeon Florea Marian, bocet care descrie călătoria sufletului care trebuie să înconjure pământul trecând peste o mare, însoțit de un brad, iar „la vămi” îl așteaptă un șoimuleț, o vidră, o șerpoancă. La Valeriu Anania, Muma este

⁵ Ovidiu Papadima, *O viziune românească a lumii*, ediția a II-a revizuită, Editura Saeculum I.O., București, 1995, p.63.

⁶ Mircea Eliade, *Eseuri*, cap. *Pământul-Mamă și hierogamiile cosmice*, Editura Științifică, București, 1991, p.247.

⁷ Iosif S. Naghiu, articolul *Cultul pământului la români*, în *Fântâna darurilor*, an XI, nr.22-25, apud Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura Academiei RSR, 1987, p.446.

⁸ Petru Caraman, *Pământ și apă*, București, 1984, p.112.

personajul psihopomp care asistă sufletul în *Marea Trecere*, executând ritualul de încingere, de atârnare a traistei, de punerea bănuțului în palmă și a toiagului în mâna dreaptă și dându-i o direcție precisă, spre locul unde „se surpă lumile”. În bocetul ei, îi povestește celui care pleacă despre lacătele pe care trebuie să le deschidă, despre străjile de la trecerea vămile și a răscrucilor „de gemete” și îi dorește să aibă parte de „poduri albe” peste ele. („Se obișnuiește să se mai facă și podurile. În anumite locuri se așterne un ștergar, pe care se pune un colac și o lumină și uneori o sticlă cu vin. Tot cortegiul funerar trebuie să treacă peste acest pod de pânză, care închipuie podurile peste râurile din lumea cealaltă, peste care trebuie să treacă sufletul, scrie Marcel Olinescu.⁹). „Încălcitura de ape” peste care sufletul trebuie să treacă o aflăm descrisă în bocetele populare, iar în tradiția înmormântării „se dau de pomană ștergare și fel de fel de bucăți de pânză, care se vor așterne peste ape, în chip de punți și va trece sufletul peste ele”¹⁰. Muma din piesa lui Valeriu Anania, petrecând sufletul călător în moarte îi dă și de pomană: o cingătoare, o traistă cu merinde, o ploscă plină cu apă, un ban, o mână de pământ.

Alt rit pe care se construiește piesa este cel al *Caloianului* sau al *Scaloianului*; el se aseamănă cu cel descris de Romulus Vulcănescu în *Mitologie română*. „Se constituia o ceată impară de fete (...) Se închipuia o figurină, un omuleț din lut și din cârpe care simboliza un bărbat și pe care îl îmbrăca în hăinuțe croite pe măsura lui. Rareori îl lăsa gol. Apoi îl întindea pe o scândurică sau într-o albioară de lemn, ce închipuie un coșciug; îl împodobește cu busuioc, izmă creată și flori de câmp. Ii pune pe cap o coajă de ou înroșită. Toate aceste operații simbolizau pregătirea pentru funeraliile Caloianului mort. După ce se termina *toaleta funerară*, se alcătuia cortegiul înmormântării (...) Cortegiul funerar jelea Caloianul purtat prin sat după regulile gefrismelor eline până în afara satului, unde într-un loc tainic era îngropat pe ascuns (...) A treia zi de dimineață, cum se crăpa de ziuă, ceata de fete se reconstituia și pornea din nou în convoi funerar spre mormântul Caloianului. Îl dezgropau și boceau (...) Convoitul cu Caloianul dezgropat se îndrepta spre o apă curgătoare, se aprindeau lumânările, se lipeau de scândurică și astfel dădeau drumul figurinii pe apă.”¹¹

Deși folcloriștii prezintă Caloianul ca pe un ritual de ploaie, Valeriu Anania s-a încapățânat să caute date noi și să creadă că înseamnă mai mult decât atât, pornind de la observația că el avea loc numai la vreme de primăvară, în funcție de data Paștilor, indiferent dacă ploua sau nu. După două decenii de căutare (sic!), descoperă un curs al lui I.A.Candrea, ținut la Universitatea din București. În acesta nu se află nici un cuvânt despre ritualul de

⁹ Marcel Olinescu, *Mitologie românească*, ediție critică și prefață de I.Oprișan, Editura Saeculum I.O., București, 2003, p.237.

¹⁰ Ovidiu Papadima, *op.cit.*, p.51.

¹¹ Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura Academiei RSR, 1987, pp.420-421.

ploaie. Ci, spre confirmarea gândului său, e vorba despre „un cult al pământului generator și regenerator, pe coordonata viață-moarte-resurecție, un mister al materiei care naște, hrănește, absoarbe și remodelează ființa etnică în orizonturi subliminale”¹². Este ideea de la care a pornit „Greul pământului”, idee pusă în palma autorului de către folcloriști, ca un ou care nu cere decât să i se spargă coaja ca să poată piui. În piesă, ritualul Caloianul se încheie diferit: dezgropat, el este pus sub temelia zidirii, ceea ce trimite spre ideea unui sacrificiu (sau auto-sacrificiu), în spiritul legendei Meșterului Manole, întru consolidarea construcției. Păpușa Caloianul își are un corespondent real în piesă, pe Ioniță Caloian. Autorul a speculat frumos potrivirea numelor și a imaginat plierea lor ideatică, pe aceeași cruce. „Cu numele meu mam **încrucșat** (s.n.)”, spune Ioniță. E de menționat că, după cum se arată în scrierile lui Adrian Fochi, ritualul se încheie prin îngroparea păpușii la rădăcina unei **cruci**. În piesa lui Anania, sacrificiul lui Ioniță Caloian se așază la temelia neamului românesc. Este Ioniță Caloian o altă Ană sacrificată în zidul de mănăstire întru dăinuirea lui sau, mai mult, ni se sugerează actul sacrificial prin care s-a născut în istorie Mântuitorul, într-o paralelă cu nașterea poporului valah? Textul permite citirea în cheie dublă.

I-a fost dată lui Valeriu Anania puterea de a croi personaje care poartă ideea cum ar purta pe cap o amforă plină, doar că ele însele sunt amfora plină. Sunt oameni-mituri. Personajul Muma, care topește în ființa ei mitul Pământului-Mamă trăiește în Cetatea Bătrână, împreună cu Grelele Pământului, semințele („semințe de chip și semințe de grai și semințe de cântec și semințele tuturor izvoadelor noastre statornice”, după cum psalmodiază Muma). Ea este un personaj dotat cu puterea de a înțelege semnele vremii, ale vremurilor, ea ascultă îngerii cum bat toaca în cer, asemeni unui personaj din poveștile copilăriei autorului. („Maică-mea ne povestea despre muma bătrână, care a trăit mult: era preoteasă văduvă și a trăit 110 ani și, la vârsta aceasta, torcea sâmbătă seara până la miezul nopții. Iar la miezul nopții, când cânta cocoșul, lăsa furca deoparte și ieșea în băătătură ca să asculte îngerii cum bat toaca înainte de a începe liturghia cerească”¹³); este un personaj justițiar, cu rol de Stea a Nordului, care constată și deplânge orice ruptură în cumpătul rânduielilor. Despre însemnătatea rânduielii, ca ordine creștină a lumilor, pentru poporul român scrie frumos Ovidiu Papadima: „Rânduiala are pentru noi un înțeles cosmic. Omul, prin urmare, nici n-o creează, nici n-o păzește, ci i se integrează firesc (...) E temelie de armonie, de echilibru, de înțelepciune, deci, a vieții universale.”¹⁴

¹² Valeriu Anania, *Din spumele mării. Pagini despre religie și cultură*, Ediție îngrijită și postfață de Sandu Frunză, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p.123.

¹³ Valeriu Anania, *Icoana patriei vâlcene*, Editura Almarom, Râmnicu Vâlcea, 2002, p.28.

¹⁴ Ovidiu Papadima, *op. cit.*, p.60.

Ioniță Caloian i se supune Mumei, ca întruchipare a rânduiei, îi ascultă sfaturile și-i promite că „vom intra iarăși în cumpătul rânduiei noastre”. El însuși este un om-mit, care se comportă într-un anumit fel, dictat de paradigma mitului pe care îl întruchipează. Intrarea sa în istorie se arată a fi prematură, fiindcă pentru neamul său era doar vremea germinației, de unde nevoia lui de a se întoarce în mit. Cu istorie cu tot. Micuța Teodora urmează și ea aceeași traiectorie, transformându-se dintr-o prințesă a Bizanțului într-o făptură mitologică („grea a pământului”), de fapt o sămânță. Amândoi urmează „legile lăuntrice ale culturii care-și resoarbe fructele”, după cum scrie Paul Tutungiu.¹⁵ Cele două planuri ale piesei desfășurate în evantai, mitic și istoric au permis crearea unor personaje care sunt oameni și mituri în același timp, în sensul ideilor lui Lucian Blaga, care spunea că miturile ne așază „în pragul unor trans-semnificații domiciliat în într-un orizont metafizic”¹⁶.

Pornind de la subtitlul piesei, „mit valah în devenire” se poate identifica în text mitul creat de autor, al *Greului pământului* sau al pământului care devine cer, ca reiterarea unui gest arhetipal săvârșit de strămoșii vlahilor („modelul mitic”, cum îi spune Mircea Eliade). Suntem proiectați în perspectiva sofianică specifică ortodoxiei, care coboară cerul pe pământ (după cum spunea Blaga): „Un strămoș al meu, cetățean al cerului, s-a pogorât la o vreme în peștera unui munte și a ieșit din ea ca cetățean al pământului. Știți ce s-a întâmplat în peșteră? Lumina lui n-a mai părăsit-o, ci i-a pătruns pereții și a dat năvală prin straturile pământului și s-a statornicit acolo, să le țină morților de urât. De atunci noi trăim pe pământul nostru ca și cum am trăi în cer.”¹⁷ Acestor rânduri li se pliază un gând al lui Dumitru Stăniloae, care spune astfel: „Firea noastră dorește să îmbrace întreaga viață în haina de lumină și căldură sfântă a cerului.”

Debarcând din Normandia miturilor, autorul întâlnește un pământ nou, cu cer cu tot și îl dăruiește literaturii.

*

Personajele piesei sunt personaje-evantai, polisemnificante, în spatele unora din ele se creionează umbre ale unor personaje biblice. Micuța Teodora, prințesa Bizanțului, în vârstă de cinci ani și jumătate, vorbește cu vorbe care nu sunt numai ale ei. Respirația ei sunt psalmii, „Dublura” ei este Maica Domnului și chiar i se revelează gândurile Maicii Domnului din clipa în care a aflat că va naște prunc. Asemenea Maicii va trebui să uite de sine pentru a naște: „Ascultă, fiică și vezi și pleacă urechea ta și uită poporul tău și casa părintelui tău...”, o îndeamnă și Stâlplnicul, părându-i-se și lui a recunoaște în ea pe Maica Domnului. Spre

¹⁵ Paul Tutungiu, *Greul Pământului* de Valeriu Anania, revista „Teatrul”, nr.10, octombrie 1983, pp.20-22, apud Valeriu Anania, *Teatru II*, Editura Polirom, 2010, p.480.

¹⁶ Lucian Blaga, *Opere 9, Trilogia culturii*, Editura Minerva, București, 1985, p.375.

¹⁷ Valeriu Anania, *Teatru II, Greul pământului*, Editura Polirom, 2010, p.447.

ului împăratului și celor din preajmă, de la curtea Bizanțului, Teodora susține că a rămas grea. „Cu cine te-ai culcat?” este întrebată. „Cu pământul”, răspunde ea naiv și curat. Și intră apoi în ceata Grelelor Pământului, devenind „o sămânță care nu mai poate rodi nimic, afară de gândul că totul încă mai poate rodi”. Lucrând la întuneric, în magma unde sunt păstrate semințele, „ca să-i dea firii frumusețea cea de sub soare”. Cât despre Ioniță Caloian, ni se dă de înțeles că el este „Cuvântul în stare de sămânță”. Dar nu este asta și una din cele mai frumoase definiții care i s-ar putea da omului? Omul sau „Cuvântul în stare de sămânță”?

Astfel piesa lui Anania înaintează, ca o corbie cu toate pânzele desfășurate, pe trei planuri: istoric, mitic și metafizic.

*

Cât este istorie și cât este realitate sufletească în piesa lui Valeriu Anania? În perioada 1197-1207 la sud de Dunăre, în zona muntelui Haemus, vlahii au înființat un regat independent. Puternicul Imperiu Bizantin trecea printr-o perioadă care îi prevestea disoluția. În vremea lui Ioniță Asan, zis Caloianul, ceea ce a început ca o răscoală a fraților Asan în semn de nemulțumire pentru introducerea unui nou bir a dus la instaurarea și extinderea unui nou stat. Ioniță Asan, devenit una din cele mai însemnate personalități vlahe din Balcani, a obținut recunoașterea oficială atât a Bizanțului, cât și a Papei. Pe 8 noiembrie 1204, Ioniță este încoronat ca rege al bulgarilor și vlahilor. Pe acest trunchi istoric, piesa lui Anania dezvoltă poemul unui neam, cel al vlahilor, care „a intrat în istorie prea devreme”. Dar dacă documentele descriu acțiunile unui popor, *mitul valah în devenire* creat de Valeriu Anania îi revelează sufletul, după cum scrie Dumitru Chirilă: „Existența lor (a eroilor, n.n.), modul de a gândi și a simți-substanța dramatică a operei, deci aparțin existenței mitice, transitorice, acelei curgeri subterane care asigură vitalitatea și permanența unui popor, explicându-l mai profund și mai deplin decât o pot face documentele”¹⁸. Timp istoric și timp abstrac, incontrollabil, iată rafinată sinteză pe care o realizează piesa lui Anania, după cum scrie Patrel Berceanu în cartea sa *Teatrul în dialog cu veacul*, adăugând că acest tip de dramaturgie „are meritul de a-și fi stabilit efortul, aproape exclusiv, în relevarea specificului ființei noastre naționale”¹⁹.

Realitatea sufletească a eroilor este mitul, ca o rădăcină subpământeană care împresoară, irigând bogat, lumea.,, Refugiul din fața unei istorii copleșitoare și intrarea în mit

¹⁸ Dumitru Chirilă, *Greul pământului de Valeriu Anania (Teatrul Național Craiova)*, în revista „Familia”, nr.12, decembrie 1983, apud Valeriu Anania, *Teatrul II*, Editura Polirom, 2010, p.476.

¹⁹ Patrel Berceanu, *Teatrul în dialog cu Veacul*, Editura Aius, Craiova, 2006, p.151.

poartă în el însemnele sublimului tragic”, arată Valeriu Anania, fiindcă eroul, înfrânt de istorie „se retrage, apoteotic, în mit”²⁰. Dar ce retragere, cu torțe!

Planul istoric al piesei are consistență și carnalitate. Pe canavaua istoriei se desfășoară figuri pregnante, personaje reperabile istoric, care trec alături alături și își dau mâna cu duhuri ale pământului, iar dacă privesc în sus, ochii lor se întâlnesc cu o puzderie de stâlpnici (Cetatea Bizanțului e plină!), care psalmodiază despre sfârșitul Bizanțului în vreme ce mor treptat, de bunăvoie și nesiliți, acolo sus. Familia imperială este reprezentată de basileul Isac, împăratul Bizanțului, fiul acestuia, cezarul Alexie și fratele împăratului, care-i va uzurpa tronul, Alexie al III-lea Anghel. Dar Bizanțul (sau Bizanțul de după Bizanț, după o cunoscută sintagmă), „nu mai e vrednic de sine însuși”. El pierde război după război, iar hotarele împărăției s-au strâns. Bazileul Isac e hâtru și decrepit, umblă în patru labe, are pierderi de memorie. S-a căsătorit din motive politice cu fiica regelui hunilor, care nu are nici zece ani. Anghel preia tronul printr-o lovitură mișească și își orbește fratele. Răscoala vlahilor și a bulgarilor, conduși de Asan și de Petru, asaltul cavalerilor occidentali porniți în cruciadă și apoi luptele cu vlahii și bulgarii conduși de Ioniță Caloian contribuie la surparea imperiului. Ioniță Caloian reușește să ajungă la porțile Bizanțului, învingându-i pe cruciați și punându-l pe fugă pe dogele Veneției, este biruitorul întregului Răsărit, dar nu reușește să supună o cetate, una singură, pe numele ei Cetatea Bătrână, deși o asaltează timp de șapte ani. Ori, în cetatea aceasta se află Grelele Pământului, Teodora, frații lui... Aici se iese din stricta istorie (faptul istoric spune că frații lui muriseră mai devreme) și se intră în mit. Se desprinde un înțeles adânc: acela care a cucerit cetate după cetate nu s-a cucerit încă pe sine însuși... Atunci începi să te întrebi: unde sunt eu, înăuntru sau înafara?” se zbuiciumă Ioniță Caloian, văzându-și sufletul un câmp de luptă... Măria ta, o ținem împresurată. (cetatea, n.n.). Nimeni nu știe ce e înăuntru și ce se întâmplă acolo”, adaugă Boril, comandantul oștilor. O cetate fantomatică, stranie, clădită pe nisipuri mișcătoare, care vine parcă din scrierile lui Dino Buzatti. Simbol al începuturilor, al etnogenezei, dar și simbol al sinelui, sau chiar mai mult.

Este cetatea în care se duc cei care mor, atent pregătiți și petrecuți de Mumă, este locul spre care pornește și Ioniță, dorindu-și-l ca destinație finală... „Eu cred că fiecare mormânt are un drum către cetate, către inima ei”, rostește personajul Drosida.

Cel care cucerește cetate după cetate, Ioniță Caloian se pomenește într-un moment anume luptat, supus și împresurat cumplit de gândurile sale. El vrea mai mult decât să biruiască alte oști, vrea să-i dea istoriei un înțeles. Cere ca din numele său să nu mai rămână decât „Io” sau „numele în stare de sămânță”. Cum va rodi această sămânță aflăm din cuvintele lui Vasilie, arhierul, care rostește străluminat : „Io, Basarab voievod, Io Vlad

²⁰ Valeriu Anania, *Din spumele mării. Pagini despre religie și cultură*, Ediție îngrijită și postfață de Sandu Frunză, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995, pp.122-123.

voievod, Io Mircea voievod, Io Ștefan Voievod, Io Mihai Voievod...” Un leitmotiv al piesei este acesta: „Rămâne sămânța din care nu va rodi niciodată nimic, în afară de gândul că totul încă mai poate rodi” .Vlahii nu vor dispărea vreodată fiindcă au rădăcină dublă, cu propensiune în cer.„Este statuată ideea unei etern posibile ființări (...) Este ca și cum, nerenunțând la paradigma mitului, entitatea ființează în cea a concretului istoric prin intermediul ideii”, scrie Lucian-Vasile Bâgiu²¹. Ioniță Caloian se sublimează în acest „Io”, devine sămânța marilor bărbați care i-au urmat.

Ideea *seminței germinale* trece ca un fir roșu prin aproape toate scrierile lui Valeriu Anania. Dar numai în poemul dramatic *Greul Pământului* întâlnim această întrupare a ideii, văzută în lucrare, sub chipul oamenilor-sămânță. Într-o altă scriere a lui Valeriu Anania, *Misterele orientale și creștinismul*, citim despre teoria Logosului din *Apologiile* Sfântului Iustin Martirul și Filosoful, iar comentariul lui Valeriu Anania îl pune într-o lumină nouă pe Ioniță Caloian: „Cum lucrează Logosul precreștin? Prin sămânța sa sau prin semințele sale înnăscute întregului neam omenesc...depușe în spiritul omenesc în cantitate mai mare sau mai mică (...) Logosul fragmentar nu e decât un mod de a lucra al Hristosului precreștin”.²² Și precreștin, dar la fel de bine postcreștin, s-ar putea completa. În lumina acestor rânduri, se poate deduce că personajul Ioniță Caloian a fost gândit de autor ca un fragment de Logos, sugerând un posibil răspuns la întrebarea: „cum lucrează Logosul în lume?”

²¹ Lucian-Vasile Bâgiu, *Valeriu Anania. Scriitorul*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2006, p.313.

²² Bartolomeu Valeriu Anania, *Misterele orientale și creștinismul*, ediție critică și prefață de Aurel Sasu, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2013, pp.197-198.

Bibliografie:

1. **Papadima, Ovidiu**, *O viziune românească a lumii*, ediția a II-a revizuită, Editura Saeculum I.O., București, 1995
2. **Eliade, Mircea**, *Eseuri*, cap. *Pământul–Mamă și hierogamiile cosmice*, Editura Științifică, București, 1991
3. **Naghiu, Iosif S.**, articolul *Cultul pământului la români*, în *Fântâna darurilor*, an XI, nr.22-25
4. **Caraman, Petru**, *Pământ și apă*, București, 1984
5. **Vulcănescu, Mircea**, *Mitologie română*, Editura Academiei RSR, 1987, pp.420-421.
6. **Anania, Valeriu**, *Din spumele mării. Pagini despre religie și cultură*, Ediție îngrijită și postfață de Sandu Frunză, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995
7. **Anania, Valeriu**, *Icoana patriei vâlcene*, Editura Almarom, Râmnicu -Vâlcea, 2002
8. **Tutungiu, Paul**, *Greul Pământului* de Valeriu Anania, revista „Teatrul”, nr.10, octombrie 1983
9. **Blaga, Lucian**, *Opere 9, Trilogia culturii*, Editura Minerva, București, 1985
10. **Anania, Valeriu**, *Teatru II, Greul pământului*, Editura Polirom, 2010
11. **Chirilă, Dumitru**, *Greul pământului de Valeriu Anania (Teatrul Național Craiova)*, în revista „Familia”, nr.12, decembrie 1983
12. **Berceanu, Patrel**, *Teatrul în dialog cu Veacul*, Editura Aius, Craiova, 2006
13. **Anania, Valeriu**, *Din spumele mării. Pagini despre religie și cultură*, Ediție îngrijită și postfață de Sandu Frunză, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995
14. **Olinescu, Marcel**, *Mitologie românească*, ediție critică și prefață de I.Oprișan, Editura Saeculum.I.O., București, 2003
15. **Anania, Bartolomeu, Valeriu**, *Misterele orientale și creștinismul*, ediție critică și prefață de Aurel
16. **Sasu**, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2013